

պատերազմին յաւորն յայնմիկ, զոր ստուգիւ համարեալ, **պատմեցին մեզ, տեղեկացեալք ի զարագլխացն Պարսից՝ երեք հազարք հինգ հարիւր քառասուն եւ չորս այր»:**

Թովմա Արծրունի, գլ. Բ.ա⁵. «Բայց իբրեւ եղեւ մեծ պատերազմ սրբոյն Վարդանայ ընդ Մշկանին եւ ընդ զարս Պարսից ի **յԱւարայրեան դաշտին, յԱրտազական գաւառին...** Եւ անդ Վահան Արծրունի խոյակապ եւ յակնատոր քաջամարտութեամբ ընդ սրբոյն Վարդանայ ճակատ առ ճակատ վառեալ զպատերազմն, իբրեւ հուր ընդ եղեգն ճեմելով ի մէջ քաջ ախոյեանացն Պարսից: Եւ իբրեւ ռազմ երկոցունց կողմանցն խռնեցաւ, եւ ձախոյ կողման թեւն Հայոց պարտել սկսաւ, եւ սրբոյն Վարդանայ մտրակեալ գերիվարն ի փախուստ զախոյեանսն Պարսից դարձուցեալ եւ զկողմն իւրոյ ձեռին գնդին զարացուցեալ՝ անդ Վահան Արծրունի, **ընդմիջեալ զգունդն Պարսից՝** դարձուցանէ ընդդէմ Վարդանայ. եւ անյապաղ ... ընկեցեալ ի զարացն Պարսից գունդ մի հարուստ՝ արք իբրեւ ՃԻս: Ի վեր կառուցեալ զաչս սրբոյն Վարդանայ՝ տեսանէ զանաւրէնն Վասակ Սիւնեաց տէր, եւ զհետ նորա աճապարեալ՝ **արկանեն զնա ի յամրափակ զինեալ վաշտն ի մէջ փղացն.** եւ քաջն Վահան Արծրունի ընդ նմա նիզակակցեալ՝ մեռանին ի միասին քաջքն եւ ընտիրքն, մեծ նահատակք Վարդան եւ Վահան, եւ զվկայիցն անուն ժառանգեալ՝ կատարեցան ի Քրիստոս սուրբ գունդն Հայոց, ՈՂԶ [696] ոգիք: Եւ պատմի այս **ի համառատութեան Աբրահամու Խոստովանողի:** Բայց թէ է՞ր աղագաւ պատմութիւն վկայութեան Վահանայ ոչ է գրեալ ի գիրս Եղիշէի պատմագրի՝ ստուգապէս առանց յերկուանալոյ ցուցանեմ քում ուսումնասէր քաջահմտութեանդ»⁶:

Ահա այս բնագրերն են ամրապնդում մեր համոզումը, որ Աւարայրի ճակատամարտն ունեցել է հէնց վերոնշեալ՝ **բնական յարմար դիրքում ռազմերթը կասեցնելու բնոյթը**, այլ ոչ թէ՝ բաց դաշտում **իրար դիմաց երկար կանգնելու** եւ չգիտես ինչու՝ հէնց փոքրաթիւ Հայոց զօրքի գրոհելու, ինչպէս որ դա ընկալում են Ղարազիադինի բաց դաշտի վարկածը պնդողները (ինչ-որ տեղ՝ ստիպուած): Ընդ սմին՝ ախոյեանները ե՛ւ բուն մարտի ընթացքում, ե՛ւ նախորդիւ դրսեւորել են սպասելի ռազմական հմտութիւն ու հետեւողականութիւն: Արտաշատի զօրահաւաքից յետոյ Հայոց բանակն իջել է իր ծրագրած բախման վայրը՝ «Արտագու» (նոյն՝ Աւարայրի) դաշտ,

⁵ Թովմա 1887, 79-80; Թովմա 2006, 91; Թովմա 2010, 117-118:

⁶ Աշխատասիրող Մ. Դարբինեան-Մէլիքեանն այս յղման համար ծանօթագրում է. «Յատկանշական է, որ Վահան Արծրունու անհաւաստի պատմութեան միակ աղբիւրն է մեզ չհասած Աբրահամ Խոստովանողի Համառոտութիւնը, որի գոյութեան մասին հաղորդում է առաջին անգամ եւ միայն Թով. Արծրունի»: Այդ հանգամանքը դարձնում է կասկածելի սոյն վկայակոչման ճշմարտութիւնը»: Վերջին պնդումը, սակայն, մեզ չափազանց խիստ է թւում: